

УДК 657.471

А.М. Герасимович, д.е.н., проф.

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ БАНКУ

Розкрито, як оптимізувати систему обліково-аналітичних показників для оцінки рівня ризиковості і ефективності кредитної діяльності банку, виходячи з масштабності, обсягів і структури кредитного портфеля, оборотності кредитних вкладень, проблемності, рівня ризику і захищеності кредитного портфеля. Досліджуючи можливість обліку, на підставі якого розраховуються аналітичні показники, і оцінки їх інформативності, запропоновано, на противагу діючій громіздкій системі з понад 50-ти показників, найбільш інформативні – 20–25, що дозволять щоденно оперативним шляхом оцінити рівень управління кредитним портфелем банку. Цьому сприяє щоденний деталізований за субрахунками оборотно-сальдовий баланс, який складають усі банки і надають до Національного Банку України. Так найбільш обґрунтованими є показники в частині: масштабності та структури – відсоток зміни; оборотності – швидкість у днях; проблемності – відсоток проблемної групи; кредитного ризику – коефіцієнт захищеності позик; ефективності управління – коефіцієнти: режиму економії, дохідності та ефективності.

Ключові слова: кредитний портфель; оборотний баланс; масштабність; структура; оборотність; проблемність; ризиковість; ефективність управління.

Постановка проблеми. Фінансова криза в банківській системі України вимагає від управлінців кожного банку постійного моніторингу ознак її появи. Базою для ухвалення профілактичних та стверджуваних рішень щодо негативів та загроз, що виникають у кредитній діяльності банку, є обліково-аналітична інформація. Для цього необхідно визначити найбільш обґрунтовану систему профілюючих показників, за допомогою яких можна оперативно здійснити найбільш реальну оцінку кризових явищ, що періодично виникають. Відповідь, якою має бути обліково-аналітична інформація, і є актуальністю даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні і методичні засади обліково-аналітичного забезпечення управління кредитним портфелем банку сформульовані вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами, серед яких А.М. Арістова [1], Л.Г. Батракова [2], А.В. Васюренко [3], А.М. Герасимович та І.М. Парасій-Вергуненко [4], Т.О. Плісак та Л.В. Недера [6], А.М. Мороз і М.І. Савлук [5].

Метою публікації є обґрунтування оптимального обліково-аналітичного забезпечення для здійснення оперативної оцінки кредитного портфеля банку на предмет появи кризових явищ. У зв'язку з цим, завданням дослідження є розкриття можливостей обліку в формуванні системи аналітичних показників, що найбільш реально сигналізують про виниклі ризики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Відсутність єдиних методичних засад щодо системи аналітичних показників для оперативної оцінки рівня ризику та ефективності управління кредитним портфелем банку.

Викладення основного матеріалу. Для забезпечення управління кредитним портфелем банку розраховують систему аналітичних показників на підставі даних бухгалтерського, оперативного та статистичного обліку.

Аналіз кредитних вкладень може здійснюватися як окремо кожний за місяць, квартал, так і наростаючим підсумком з початку року або в цілому за рік. Тому його називають поточним.

Метою поточного аналізу кредитних вкладень за звітний період є визначення змін кредитної заборгованості у звітному періоді та відповідність цих змін кредитній політиці банку, а також ризиковості/дохідності кредитних вкладень.

Основне інформаційне забезпечення підсумкового аналізу протягом року – статистична звітність із кредитних операцій. Як правило, за результатами звітного періоду аналізуються: масштаби, обсяг, структура, динаміка та оборотність кредитних вкладень, оцінюється портфельний кредитний ризик і дохідність кредитних вкладень.

У частині масштабів, обсягів і структури. Для характеристики масштабів кредитної діяльності виокремлюють показники: частоту (соток) кредитних вкладень в активах банку.

Обліковим забезпеченням є оборотно-сальдова відомість, а аналітичним – система коефіцієнтів.

Цей показник може бути розрахований: станом на кінець звітного періоду; за звітний період як відношення середнього залишку кредитних вкладень до середнього залишку активів.

Якщо цей показник занадто високий, то діяльність банку, можливо, недостатньо диверсифікована, що, у свою чергу, підвищує ризик активів, у разі погіршення якості кредитного портфеля. Показник

понад 65 % до активів вважається високим. Низький коефіцієнт, навпаки, буде свідчити про те, що банк недостатньо використовує джерела фінансування під час формування прибуткових активів і, таким чином, обмежує свій прибутковий потенціал.

Для оцінювання обсягу кредитних вкладень, їх структури та динаміки використовуються дані оборотно-сальдової відомості та форми місячного статистичного звіту про вимоги за наданими кредитами (форма № 321). Звіт містить дані щодо вимог за наданими кредитами відповідно до видів економічної діяльності, інституційних секторів економіки, форм власності, початкових строків погашення, організаційно-правових форм господарювання, кодів валют, кодів країн та видів забезпечення кредиту.

Аналіз структури і динаміки здійснюється методом вертикального та горизонтального аналізу. Структурний аналіз проводиться за ознаками, що банк вважає для себе суттєвими. Зазвичай, щомісяця здійснюється аналіз структури портфеля за категоріями клієнтів, початковими строками погашення, валютами.

За іншими ознаками кредиту, аналіз структури кредитних вкладень здійснюється за більш тривалий період (квартал, півріччя, рік) (табл. 1).

Таблиця 1

Обліково-аналітичне забезпечення управління кредитним портфелем банку за масштабами, обсягом, структурою і динамікою

Напрямок аналізу	Облікове забезпечення	Аналітичне забезпечення	
		показники, що розраховуються на підставі обліку	алгоритм розрахунку
Масштабність кредитної діяльності	Оборотно-сальдова відомість	Відсоток (коефіцієнт)	Відношення кредитних вкладень до активів банку (абсолютне або середньозважене)
Обсяг кредитних вкладень, їх структура та динаміка	Оборотно-сальдова відомість. Дані оперативного обліку. Дані статистичного обліку та щомісячної звітності за формою № 321 «Вимоги за наданими кредитами». Щоденний та щомісячний статистичний звіт за формою № 310 «Про суми і відсоткові ставки за кредитами»	Відсоток (коефіцієнт): 1. За термінами погашення. 2. За секторами економіки. 3. За формами власності. 4. За видами валют. 5. За видами забезпечення	Відношення певної групи наданих кредитів до загального обсягу кредитного портфеля

В частині оборотності кредитних вкладень. Загальні тенденції і причини зміни кредитних вкладень встановлюються через зміну обсягів наданих і виданих кредитів та рівня оборотності кредитного портфеля, виходячи з руху кредитів за даними «Оборотно-сальдової відомості» за певний звітний період (табл. 2).

Таблиця 2

Обліково-аналітичне забезпечення для оперативного визначення оборотності кредитних вкладень

Напрямок аналізу	Облікове забезпечення	Аналітичне забезпечення	
		показники, що розраховуються на підставі обліку	алгоритм розрахунку
Оборотність кредитних вкладень	Рух кредитів за даними «Оборотно-сальдової відомості»	Показники руху кредитів: 1. Відсоток погашення кредитів. 2. Співвідношення дебетових та кредитових оборотів за звітний період. 3. Швидкість обертання позик	1. Відношення погашених до наданих кредитів. 2. Відношення наданих кредитів до погашених. 3. Відношення повернутих позик до середньої позикової

	(кількість оборотів кредитних вкладень). 4. Тривалість одного обороту, дні	заборгованості. 4. Відношення кількості днів у період до кількості обороту позик у періоді
--	---	---

У частині проблемності кредитного портфеля. Аналіз проблемних вимог за кредитами має за мету визначення їх обсягів, структури, динаміки; рівня проблемних вимог за кредитами. До проблемної заборгованості належать прострочені та сумнівні вимоги за наданими кредитами і нарахованими доходами. Інформація для аналізу проблемної заборгованості міститься в формі щомісячного статистичного звіту (форма № 321) «Про вимоги за наданими кредитами» (за класифікаціями контрагентів і рахунків) та в примітках до річного фінансового звіту «Кредитний портфель банку». Щомісячний звіт містить дані щодо вимог за наданими кредитами відповідно до видів економічної діяльності, інституційних секторів економіки, форм власності, початкових строків погашення, організаційно-правових форм господарювання, кодів валют, кодів країн та видів забезпечення кредиту. Обсяг і склад проблемної заборгованості визначається за абсолютними показниками простроченої і проблемної заборгованості. Динаміка проблемної заборгованості аналізується на підставі звітів за звітний і попередній періоди шляхом горизонтального аналізу. Аналіз структури вимог методом вертикального аналізу за різними ознаками кредитів на підставі даних зазначених форм звітності надає можливість ідентифікувати основні сфери виникнення ризику (табл. 3).

Таблиця 3

Обліково-аналітичне забезпечення для оперативного визначення рівня проблемності кредитного портфеля

Напрямок аналізу	Облікове забезпечення	Аналітичне забезпечення	
		показники, що розраховуються на підставі обліку	алгоритм розрахунку
Рівень проблемної кредитної заборгованості	1. Щомісячна статистична звітність (форма № 321) – про вимоги за наданими кредитами (за класифікацією контрагентів і рахунків). 2. Примітка до річного звіту «Кредитний портфель банку». 3. Оборотно-сальдова відомість	1. Обсяг, динаміка, структура: - пролонгованих, - прострочених, - сумнівних, - безнадійних. 2. Коефіцієнти проблемної заборгованості	1. Відношення видів проблемних кредитів до загальної суми кредитного портфеля. 2. Відношення загальної суми або кожного виду проблемних кредитів до: а) загальних вимог (балансових і позабалансових) за кредитами; б) загальної суми виданих кредитів; в) загальної суми нарахованих доходів

У частині показників ризику і захищеності кредитного портфеля. Після оцінки кредитного портфеля на предмет масштабності, динаміки і структури, оборотності та проблемності здійснюється аналіз показників кредитного ризику. Він характеризується системою двох груп показників: 1) рівень кредитного ризику; 2) рівень захищеності кредитного портфеля від можливих втрат, що розраховуються на підставі даних обліку та статистичної звітності за формами № 1; 302; 321; 604 і 613 й наведені в таблиці 4.

Таблиця 4

Обліково-аналітичне забезпечення для оперативного визначення рівня ризику та захищеності кредитного портфеля банку від можливих втрат

Напрямок аналізу	Облікове забезпечення	Аналітичне забезпечення	
		показники, що розраховуються на підставі обліку	алгоритм розрахунку

Рівень кредитного ризику	1. Форма № 302 «Звіт про класифіковані кредитні операції»	1. Нормативи кредитного ризику, що встановлені НБУ	Окрема методика НБУ
	1. Щомісячний статистичний звіт за формою № 613 «Концентрація ризиків за оперативними операціями з контрагентами та інсайдерами»	1. Рівень концентрації кредитного ризику. 2. Коефіцієнт частки зважених позик. 3. Коефіцієнт збитковості позик	Відношення кредитної заборгованості капіталу. Відношення зважених класифікованих позик до загальної суми позик. Відношення збитків за позиками до загальної суми позик
	2. Форма № 321 Статистичний звіт про вимоги за кредитами		
	3. Форма №1 «Звіт про фінансовий стан банку» (баланс)	1. Коефіцієнт забезпечення позик. 2. Коефіцієнт захищеності позик.	Окрема методика НБУ. Відношення кредитної заборгованості контрагентів (інсайдерів) до регулятивного
	4. Форма № 604 «Звіт про формування резерву на відшкодування можливих втрат	3. Коефіцієнт покриття позик	

Аналіз концентрації кредитного ризику здійснюється за такими напрямками:

- ризик концентрації стосовно споріднених та системних клієнтів, пов'язаних із банком через відносини власності або можливість здійснювати контроль над банком, що може призвести до значних проблем, оскільки кредитоспроможність таких позичальників не завжди визначається об'єктивно;
- ризик концентрації кредитів за секторами економіки, видами економічної діяльності, формами власності, організаційно-правовими формами діяльності, категоріями позичальника, видами кредитів, напрямками використання коштів.

Ризик концентрації кредитного ризику за окремими контрагентами та інсайдерами аналізується за даними місячного статистичного звіту про концентрацію ризиків за активними операціями банку з контрагентами та інсайдерами (форма № 613). У формі надається інформація щодо всіх здійснених банком активних операцій за кожним контрагентом, якщо загальна сума вимог і всіх позабалансових зобов'язань, наданих банком щодо цього контрагента, не менша ніж 2 млн. грн., або не менша за 5 % статутного капіталу банку, а також про всі активні операції з інсайдерами банку незалежно від їх обсягу.

Концентрація ризику оцінюється за відсотком заборгованості контрагентів/інсайдерів від регулятивного капіталу банку. Дані форми дозволяють ідентифікувати країну, регіон, форму власності, вид економічної діяльності контрагентів/інсайдерів, стосовно яких склався великий ризик концентрації, а також виявити, чи мають місце виключення з правил банку щодо встановлення процентних ставок або вимог до забезпечення кредитів за інсайдерами.

Оцінка концентрації кредитного ризику може надаватися на підставі:

- структурного аналізу кредитних вкладень за окремими ознаками позичальника та кредиту (за організаційно-правовими формами господарювання позичальника, видами його економічної діяльності, секторами економіки позичальника, формами власності, цільовим спрямуванням кредитних коштів) на підставі даних місячного статистичного звіту про вимоги за кредитами (форма № 321);
- структурного аналізу кредитних вкладень за ступенем ризику (стандартні кредити, під контролем, субстандартні, сумнівні, безнадійні) за категоріями позичальників, видами кредитів, формами власності, напрямками використання коштів на підставі даних місячного статистичного звіту про класифіковані кредитні операції за формами власності (форма № 302).

У частині показників ефективності управління кредитним портфелем. Заключним етапом аналізу кредитної діяльності банку є визначення ефективності управління його кредитним портфелем. Систему аналітичних показників для цього та облікове забезпечення інформацією для їх розрахунку наведено в таблиці 5.

Таблиця 5

Обліково-аналітичне забезпечення для оперативного визначення рівня ефективності управління кредитним портфелем банку

Напрямок аналізу	Облікове забезпечення	Аналітичне забезпечення	
		показники, що розраховуються на підставі обліку	алгоритм розрахунку
1. Вартість 1 грн. кредитних ресурсів	1. Оборотно-сальдова відомість. 2. Форма № 2 «Звіт про прибутки та збитки та інший сукупний дохід»	1. Коефіцієнт витратності 2. Коефіцієнт режиму економії	1. Відношення процентних витрат за ресурси до кредитної заборгованості. 2. Співвідношення витрат до доходу банку
2. Дохідність (маржа) 1 грн. кредитних вкладень. 3. Ефективність управління кредитним портфелем	1. Форма № 2 «Звіт про прибутки та збитки та інший сукупний дохід». 2. Форма №1 «Звіт про фінансовий стан» (баланс). 3. Внутрішні Положення і накази банку з кредитної діяльності	1. Коефіцієнт дохідності кредитних операцій. 2. Коефіцієнт ефективності (K_e)	1. Доходи від кредитних операцій до середньозваженої кредитної заборгованості, 2. $K_e = \frac{d - r_0}{IR}$, де d – дохідність портфеля, r_0 – ставка без ризику, IR – показник ризику кредитного портфеля. Примітка: IR – показник ризику кредитного портфеля $IR = \frac{R}{V} * 100$, де R – розрахункове значення резерву під нестандартну заборгованість за кредитними операціями; V – обсяг кредитного портфеля банку

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Використовувана сьогодні методика оцінки ефективності управління кредитним портфелем банку нараховує більше 50 показників, які, певною мірою, дублюють і протирічають один одному. На противагу їм, шляхом розкриття можливостей обліку, запропоновано систему аналітичних показників, яка забезпечує за 20 показниками більш обґрунтовану діагностику та оцінку як рівня ризиковості кредитного портфеля банку, так і рівня ефективності кредитної діяльності банку. В зв'язку з поглибленням кризових явищ у банківській системі України необхідне подальше дослідження цієї проблеми.

Список використаної літератури:

1. Арістова А.М. Економічний аналіз діяльності фінансових посередників : навч. посібник / А.М. Арістова. – К. : КНТЕУ, 2009. – 331 с.
2. Батракова Л.Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка : учеб. для ВУЗов / Л.Г. Батракова. – М. : Логос, 2002. – 344 с.
3. Васюренко О.В. Економічний аналіз діяльності комерційних банків : навч. посібник / О.В. Васюренко. – К. : Знання, 2006. – 463 с.
4. Аналіз банківської діяльності : підручник / А.М. Герасимович, І.М. Парасій-Вергуненко та ін. – К. : КНЕУ, 2010. – 600 с.
5. Мороз А.М. Банківські операції : підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна. – К. : КНЕУ, 2000. – 384 с.
6. Облік та аналіз діяльності комерційного банку : навч. посібник / Т.О. Плісак, С.А. Гагаріна, Л.В. Недеря, Л.О. Нетребчук ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – 2003. – Кн. 2. – 307 с.

ГЕРАСИМОВИЧ Анатолій Михайлович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту банківської діяльності ДВНЗ «Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана».

Наукові інтереси:

– облік, аналіз і аудит підприємств та організацій різних галузей економіки.

Тел.: (067)705-24-68.

E-mail: afconcul@yandex.ru.

Стаття надійшла до редакції 09.01.2015.